

Fra Hatti til Homer: Trojanske helte i hittitiske arkiver av George Hinge

Prolog

Alle har hørt om Schliemanns eventyrlige genopdagelse av Troja i Hisarlık. Efter i et par tusinde år at have svævet i et mytisk tomrum kunne det homeriske Troja omsider forbindes til et konkret landskab og en bestemt materiel kontekst. Det, som Schliemann identificerede som Priamos' stad, viste sig dog at være noget ældre (Troja II, 2600-2250 f.Kr.), og i sin iver efter at nå derved var amatørarkæologen kommet til at forvolde stor skade på de arkæologiske lag, der rent faktisk kan henføres til omkring 1200 f.Kr. – det traditionelle tidspunkt for den trojanske krig.¹ Tyske arkæologer har i de senere årtier fået styr på uredeligheden, men der er sikkert værdifulde informationer, der er gået uigenkaldeligt tabt.

Det er imidlertid ikke kun i gamle sten, at Troja er blevet genopdaget, men også i de hittitiske arkiver. Hittitterne var et oldtidsfolk, der dominerede Anatolien i det andet årtusinde f.Kr., med rigshovedstad i Hattuša (nutidens Boğazkale). Deres rige, kaldet Hatti, strakte sig i stormagtstiden fra Troja til Libanon. Eftersom de var en del av den mellemøstlige kulturkreds, havde de overtaget den temmelig uhåndterlige kileskrift, og de har efterladt sig breve, traktater, annaler og rituelle tekster. Da man i begyndelsen av det 20. århundrede fik tydet de første tekster, viste det sig straks, at sproget var en hidtil ukendt og ret egenartet variant av indoeuropæisk. Man fandt senere ud av, at hittitisk havde flere søstersprog i Anatolien i det andet og første årtusinde: luvisk, lykisk, karisk og lydisk. Men det er på hittitisk, at de fleste av de anatoliske tekster er overleveret.

Forholdsvis tidligt efter tydningen av hittitisk faldt forskerne over en traktat mellem hittitterkongen Muwattalli 2. og en vis kong Alakšandu av Wiluša.² Sprogvidenskabsmanden Paul Kretschmer mente heri at kunne genkende en gammel ven: Alexandros av Ilion, dvs. Paris av Troja.³ Læserne vil naturligvis vide, at prins Paris også hed Alexandros, og at Troja også gik under navnet Ilion (eller Ilios). Et oprindeligt *w* falder bort på attisk-ionisk græsk, men de homeriske formelvers har bevaret tydelige spor herav i dette stednavn, og det er derfor temmelig sikkert, at den græske form tidligere var **Fίλιος*.⁴ Den sensationelle opdagelse stødte først på udbredt skepsis. Heldet fandt man ganske enkelt for usandsynligt, og problemet med navne er jo, at ens navne udmærket kan betegne vidt forskellige personer og steder. Bare fordi hittitterne kendte til et sted, der begynde med *wil...*, behøver det ikke at betyde, at der er tale om det selv samme sted, som grækerne langt senere betegner med et navn, der begynder med (*w*)*īl...* Der må flere og mere tungtvejende argumenter på bordet, før man kan fæste lid til sådanne overfladiske ligheder.

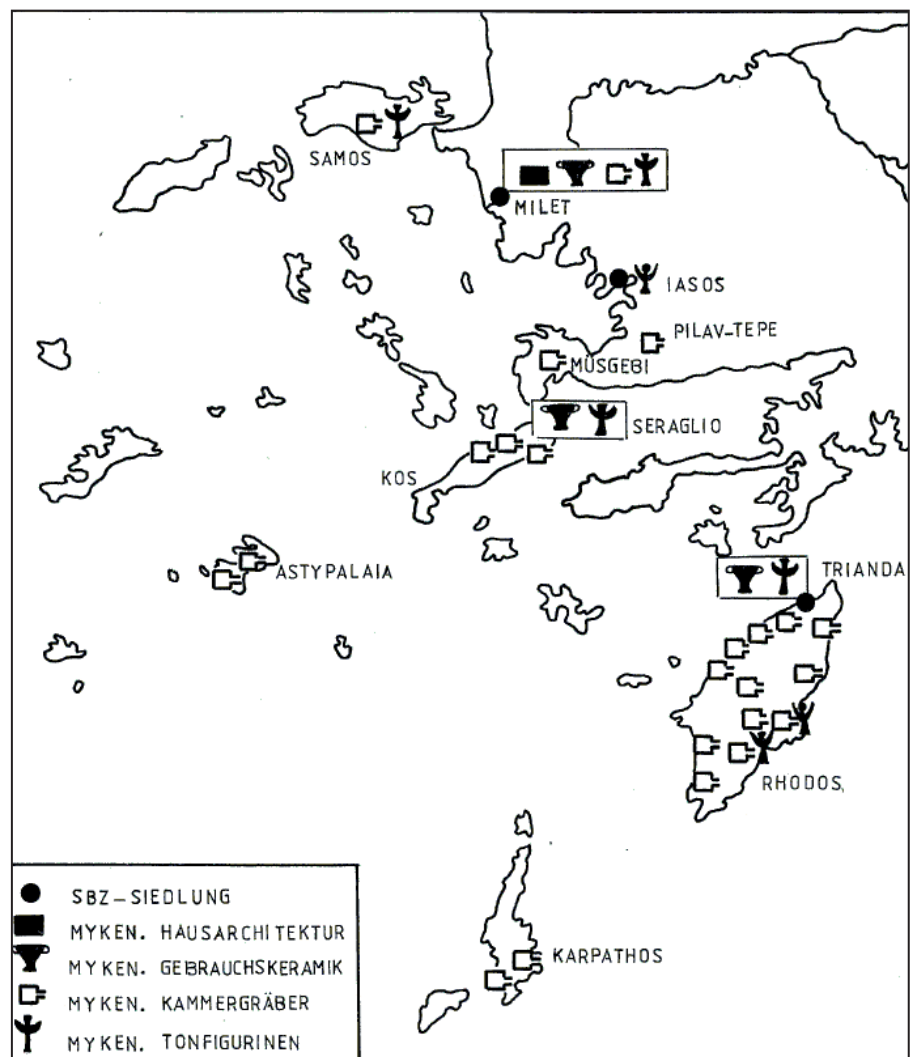
Omhyggelige studier i de hittitiske tekster har dog vist, at landskabet Wiluša og den dertil hørende stad næppe kan ligge andre steder end i det nordvestlige hjørne av Lilleasien, og i de senere år er identifikationen av de to stednavne blevet ophævet til *communis opinio* i forskningslitteraturen.⁵ Wiluša hører i Alakšandu-traktaten til “de fire Arzawa-lande”, som hittitterkongen regner som en del av sit rige. Den vigtigste stat i dette forbund er Mirā i syd med hovedstaden Abaša, det senere Ephesos, og mellem Mirā og Wiluša ligger Šēha. I umiddelbar nærhed av disse lande nævnes også øen Lazpa, der uden tvivl er grækernes Lesbos. Hittitologerne er derfor nu enige om, at der på det hittitiske landekort ikke er plads til Wiluša andre steder end i det senere Troas. Denne konklusion understøttes av andre navneligheder: I de hittitiske tekster nævnes stednavnene Wiluša og Taruiša

(der måske, måske ikke skal læses Truwiša) således side om side, og forskerne vil i sidstnævnte se en hittitisk udgave av det, der på græsk bliver til *Τροίη*, hos Homer navn på landet, hvorimod *Ἴλιος* er navn på byen.⁶

Første akt: Det mykenske Milet

På dette tidspunkt var den græske verden præget af en højkultur, som vi gerne kalder “mykensk”, fordi det var her, at Mykene havde sin glansperiode. Arkæologerne foretrækker dog den mere nøgterne betegnelse Senhelladikum (ca. 1600-1050 f.Kr.). Det græske fastland var domineret af befæstninger, ofte kaldet “paladser”, som Mykene, Tiryns, Pylos, Athen og Theben. Overalt benyttedes en særlig stavelsesskrift, Linear B, som grækerne havde overtaget fra minoerne på Kreta. Desværre er det næsten kun inventarlistere, der er bevaret, men de efterlader indtrykket af en centraliseret statsstruktur, der på mange måder ligner, hvad vi kender fra samtidens Mellemøsten. På den anden side står det senhelladiske Grækenland i tydelig forbindelse med de mellem- og nordeuropæiske bronzealderkulturer. De mykenske grækere danner på den måde brohoved med to kulturformer.

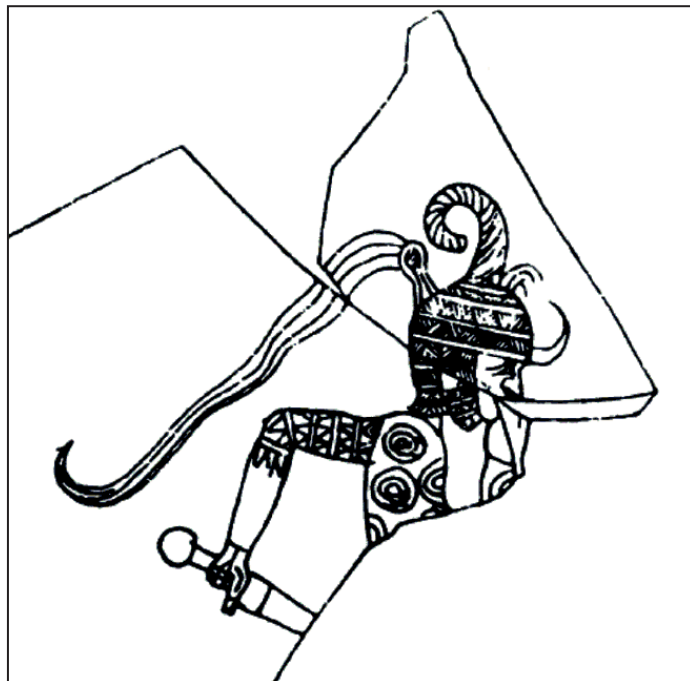
I senhelladikum begynder den græske kultur også at gøre sig gældende i Lilleasien, først og fremmest i Milet og på Samos, Kos og Rhodos.⁷ Mykensk keramik findes overalt i Middelhavsområdet fra Sicilien til Syrien og Ægypten. Men her i Lilleasien synes der at have været tale om en egentlig kolonisering med de karakteristiske kammergrave og mykensk arkitektur. Milet hed på hittitisk Millawanda, og hittitiske kilder fra det 14. og 13. århundrede nævner netop en ny aktør, der gør sig gældende med udgangspunkt fra denne by. De kalder dette folk for Ahhiyawā (Ahhiyā), og forskerne var ikke langsomme til heri at genkende det græske navn *Ἀχαιοί*, der Homers foretrukne navn for grækerne.⁸ Denne identifikation har ganske vist været omstridt hele vejen igennem det 20. århundrede, men må efterhånden gælde for alment accepteret, hvad

Mykensk tilstedeværelse i det sydvestlige Lilleasien 14.-12. årh. f.Kr. (efter Niemeier 2007)

enten ordet betegner en del av grækerne eller en central statsdannelse på det græske fastland.⁹

Ahhiyawā-navnet er muligvis gået fra hittitisk eller luvisk til græsk¹⁰ – folkenavne kommer jo ofte udefra.

Mykensk kriger: hittitisk vase fra Boğazkale, ca. 1400 f.Kr. (efter Bittel 1976)

Det er i øvrigt tænkeligt, at en yngre form av dette navn, *Hiyawa* (belagt i de hieroglyfluviske tekster), ligger til grund for navnet Ἴωνες (Ἰάωνες), der på græsk betegner netop de grækere, der boede i det sydvestlige Lilleasien, dvs. ionerne, men på de østlige sprog er blevet navn på alle grækere (f.eks. oldpersisk *Yauna*, hebræisk *Yāwān*, arabisk *Yunān*). En anden (formodentlig lydisk) variant av samme navn kunne passende være bevaret i Αἰολεῖς (< **Ahiya-li-*), betegnelsen for de grækere, der bosatte sig i det nordvestlige Lilleasien, dvs. æolerne.¹¹ Hvis det holder stik, er bronzealderens betegnelse på mykenerne i mellemtiden blevet navn på lokale undergrupperinger av det folk, der i løbet av arkaisk tid fandt en fælles identitet i navnet “hellener”.

Første gang, de hittitiske kilder nævner Ahhiyawā, er i begynnelsen av det 14. århundrede, i et brev eller snarere anklageskrift, som hittitterkongen Arnuwanda 1. har sendt til en vasalkonge ved navn Madduwatta:

“§1. [Du], Madduwattaš blev fordrevet fra dit land av Attariššijaš, manden fra Ahhija. [Og dernæst] forfulgte han dig og jagede dig og higede efter at dræbe dig Madduwattaš, [på grusom måde]. Han [vilde have] dræbt dig. Da flygtede dig, Madduwattaš, til [Min Sols fader], og da frelste Min Sols fader dig fra døden og holdt Attariššijaš borte fra dig. Ellers vilde Attariššijaš ikke have ladet dig i fred, men vilde have dræbt dig.” (oversættelse Holt 1951)

“Min Sol” (skrevet ^PUTU-ŠI i en blanding av sumerisk og akkadisk) er den måde, som hittitterkongen normalt præsenterer sig på. Vi får herefter at vide, at kongens fader Tudhaliya 1. indsatte Madduwatta som vasalkonge i Zippašla med udtrykkelig forbud om selv at indlede en krig. Imidlertid angriber han Arzawa, Hittiterrigets nabo mod vest. Han må imidlertid flygte over hals over hoved og liver reddet av Tudhaliya:

“§12. Men Attariššijaš, manden fra Ahhija, kom atter tilbage og forsøgte at dræbe dig, Madduwattaš. Men da Min Sols fader hørte (dærom), sendte han Kišnapiliš, krigere og stridsvogne ud i kamp mod Attariššijaš; dærefter gjorde du Madduwattaš, ingen modstand mod Attariššijaš, men flygtede bort fra ham, og Kišnapiliš kom og førte [...] til dig fra Hattis land. Kišnapiliš rykkede ud i kamp mod Attariššijaš, og på Attariššijaš’ side [mødte] 100 stridsvogne og [hundrede krigere i kampen]. Og de kæmpede mod hinanden. På Attariššijaš’ side dræbtes 1 officer, og også på vor side dræbtes 1 officer, Zidanzaš. Og Attariššijaš [veg] for Madduwattaš og

drog bort til sit land, og Madduwattaš blev atter en mand av anden rang.” (oversættelse Holt 1951).

Men den utaknemmelige vasal svigter hittitterne i et slag, og selv om han endnu engang bryder avtalen om, at han ikke må kaste sig i selvstændige angrebskrige, og erobrer både Arzawa og Haballa. Han undlader at udlevere flygtninge fra Hatti. Ikke desto mindre tager hittitterkongen, nu Arnuwanda, skriftets forfatter, ham endnu engang til nåde. Han har sikkert ikke haft noget alternativ, selv om hans overlegne fremstilling skal give os et andet indtryk. Teksten begynder at blive mere vanskelig, men hen imod slutningen læser vi følgende, der åbenbart er et referat av en samtale mellem Madduwatta og en av storkongens gesandter:

“§36*. ... »Hvorfor har du taget Alašijas [land], som tilhører Min Sol og betaler [skat til ham?«] Men Madduwatta sagde således: »[Attariššij]aš og manden fra [Piggaja] har gang på gang angrebet Alašijas land. Min Sols fader har ikke [skrevet] til mig, og Min Sols fader har aldrig meddelt [mig]: Alašijas land er mit. Lad det dærfør være i fred! Og hvis Min Sol alligevel nu kræver civilfangerne fra Alašija udleveret, vil jeg udlevere dem til ham.« Hvorfor blev der givet dem en sådan bestemmelse, når Attariššijaš og manden fra Piggaja er Min Sols vasaller og Madduwattaš Min Sols tjener?» (oversættelse Holt 1951)

Alašiya er det hittitiske navn på Cypern, der på dette tidspunkt ikke var formelt del av Hittiterriget, men åbenbart hørte til deres interessesfære. Det er interessant at se, at grækerne allerede på dette tidspunkt er engageret i militære aktiviteter så langt mod øst. Sådan som Jens Holt oversætter teksten, bliver Attariššiya beskrevet som hittitterkongens vasal, hvilket ville være lidt overraskende. I den hittitiske tekst står der *ku-ri-e-wa-ni-eš*, pluralis av *kuriwana*, der betegner en person eller et folk, der er afhængig av en mere magtfuld person uden formelt at være underkastet denne.¹² Madduwatta er derimod *İR^DUTU-ŠI*, “Min Sols slave”.

Attariššiya er formentlig en hittitisk gengivelse av det græske navn *Atreus*, selv om det er tvivlsomt, om det lige netop er myternes Atreus, fader til Agamemnon og Menelaos.¹³ Det er dog bemærkelsesværdigt, at disse tre navne har semantik til fælles: **A-treh-iās* betyder “den der ikke løber væk” (til *τρέω*), hvor *Aga-memnōn* og *Mene-lāos* betyder “den der står fast” (til *μένω*). Måske er de sidste navne derfor mytiske konkretiseringer av et generelt dynastinavn **Atrehidās* (i Iliaden bliver overkongen faktisk lige så ofte kaldt *Atreidēs* som *Agamemnōn*). Det er dog ren og skær spekulation.

I skriftet til Madduwatta bliver Attariššiya ikke regnet for konge, men blot en privatmand, der har nedsat sig i Lilleasien, siden han blot bliver introduceret som *LÚ^{URU}a-a[h-hi-y]a-a*, “en mand fra Ahhiyā” (og ikke f.eks. LUGUL, “konge”).¹⁴ Vi får dog at vide, at han i et enkelt slag stiller med hundrede vognkæmpere, og det er ikke sikkert, at har kastet hele sin styrke ind. Det har ikke været billigt at anskaffe og vedligeholde en stridsvogn:¹⁵ De græske Linear B-tavler opregner omhyggeligt alle vogndeale, og det ser ud til, at et mykensk palads rådede over hen imod 1000 vogne, selv om ikke alle har været kampdygtige. Ifølge *Første Kongebog* 10.26-29 havde den hovedrige kong Salomon (10. årh. f.Kr.) 1.400 stridsvogne, og den Hellige Skrift oplyser os endda i samme omgang prisen: 600 šeqel sølv for en vogn og 150 for en hest (en šeqel var ca. 11 gram). Og det er vel at mærke jernalderpriser! Ved det altavgørende slag ved Qadeš mellem Hatti og Ægypten i 1274 f.Kr.

stillede Muwattalli 2. og Ramses 2. med ca. 2.500 stridsvogne hver. Under alle omstændigheder er Attariššiya betydningsfuld nok til at indgå i en formel relation til hittitterkongen, hvilket man ikke kan formode, at en hvilken som helst mykensk storkøbmand har kunnet.

Anden akt: Kong Alakšandu bliver hittitterkongens vasal

Vi blev ovenfor præsenteret for Alakšandu av Wiluša. Den omtalte traktat, der har hittitterkongen Muwattalli 2. som sin afsender, er en omstændelig tekst, og vi får hermed et enestående indblik i Trojas politiske stilling i det 13. århundredes stormagtspolitik. Stilen er noget forblømt, som det er karakteristisk for den tidlige mellemøstlige prosa. Traktaten indledes med en historisk oversigt, hvorav det skal fremgå, at Wiluša har været tro imod Hatti i århundreder, og som dermed skal tjene som argument for, at dette gode forhold også skal bestå i fremtiden:

“§1. Således (taler) Min Sol Muwatalliš, storkongen, [kongen over Hattis land], Humunnaš Pihaššaššiš’ yndling, søn av Muršiliš, storkongen, helten. §2. I fordums tid, da Labarnaš, mine fædres fader, [bekæmpede] Arzawalandene [og] Wilušas land, undertvang han [dette]. Fra da av var Arzawa fjende. [Men den sag] som [havde været anledning til at] Wilušas land skiltes fra Hattis land, [tog de sig] ikke [av], fordi den var forældet, og Wilušas land faldt ikke mere fra Hattis land. Fra fjærne tider var de dærimod venner med kongerne over Hattis land [og] plejede at sende [bud til dem]. Men da Tuthal[ijaš], kom han til Arzawas land men kom ikke ind i Wilušas land; [men Wilušas land var] hans ven og plejede at sende bud [til ham]. Men der kom [.....] Tuthalijaš [.....] forfædrene [.....] til Arzawas land. §3. Men kongen over Wilušas land [var] hans ven og plejede at sende [bud til ham], og så [rykkede] han ikke ind i hans land. [Men da] Arzawas land [atter begyndte krig], kom min faders fader Šuppil[uliumaš og besejrede Arzawas land]. Men da Kukkunniš, kongen over W[ilušas land, var] hans [ven], og han rykkede ikke ind i hans land, [og Kukkunniš plejede] at sende bud [til min faders fader Šuppiluliumaš]. §4. [Kongen over Arzawas land] kom atter [og begyndte krig mod Hattis land]. Kongen over Ar[zawas] land [.....] landene [.....] mens [.....] min fader [.....] Wi[lušas] land [.....] kongen over W[ilušas] land [.....] til hjælp [.....] angreb og [.....] han gav SUM.MA.LAMA] Arzawas land [og han gav Mašhuiluwaš Miras land og Kuwalijas land, [og han gav Manapa-Dattaš Šehafodlandet og] Appijawas land, [og han gav Targašnalliš Hapallas land, og Hapallas land [.....]. §5. [Fordi] Kuk[kunniš ikke] havde [noget avkom, antog han dig, Alakšandu i søns sted]. Din egen [fader] efter [din faders] ord [.....] Alak[šanduš [.....] og dig [.....].”

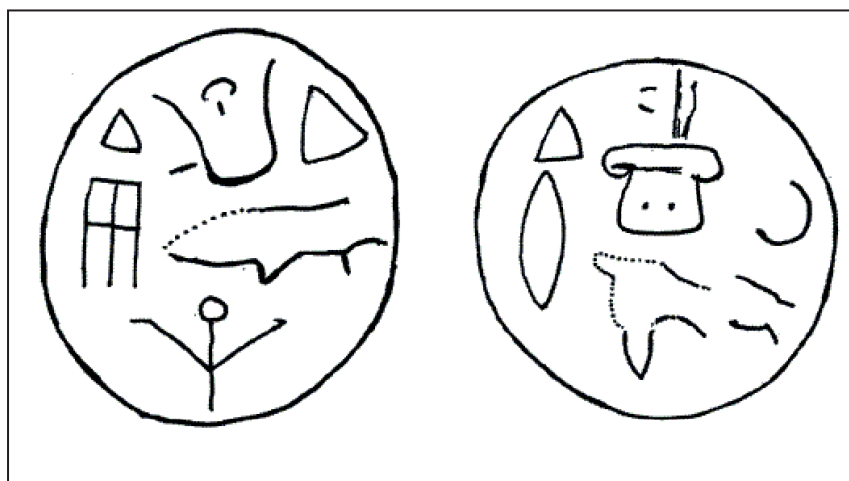
(oversættelse Holt 1951)

Desværre er teksten dårligt bevaret på det stykke, hvor det er den umiddelbare fortid, der beskrives. Muwattallis fader, Muršili 2.’s annaler giver os dog et godt billede av krigene imod Arzawa, der førte til, at dette land blev indlemmet i Hittitterriget (i ca. 1318-1317 f.Kr.):¹⁶ Arzawa-kongen Uhhaziti havde sluttet forbund med kongen av Ahhiyawā. Millawanda (Milet) var faldet fra hittitterne og sluttet sig til Ahhiyawā, hvorfor Muršili sendte en straffeekspedition, der lagde landet øde. Han angreb Arzawa og besejrede Uhhazitis søn Piyamakurunta ved Walma (græsk Holmoi). Muršili kunne nu indtage hovedstaden Apaša (Ephesos), og Uhhaziti flygtede

“til øerne”, dvs. Ahhiyawā. Arzawa blev herefter omdannet til lydstaten Mirā. Kongen i nabostaten Šēha, Manapa-Tarhunta, der havde været allieret med Uhhaziti, sendte sin moder i forbøn for sig, og Muršili fattede nåde for ham erklærede sin troskab.

Omstændighederne bag Alakšandus indsættelse som konge i Wiluša er uklare. Sådan som Jens Holt supplerer tekstens huller i sin oversættelse, er han adoptivsøn av Kukunni, den gamle konge. Suppleringen bygger til dels på en sammenligning med en traktat mellem Muršila 2. og Kupantakurunta, kongen av Mirā, hvor der er tale om en adoption (CTH 68, §7). Den indledende sætning har en grammatisk struktur, der ligner den indledende sætning fra vores dekret, så vidt vi kan følge den (den begynder med en dativ og slutter med verbet *e-eš-ta* “var”). Ydermere lover hittitterkongen støtte, hvis Wilušas befolkning efter Alakšandus død nægter at anerkende hans søn som konge med ordene: NUMUN-*wa-ra.aš* DU[MU LUGAL *e-eš-du*], “det [skal være en konges]øns sæd”; Alakšandu er med andre ord ikke selv en kongesøn.¹⁷ Man kunne her have en forklaring på, hvordan en trojansk konge pludselig kan bære et græsk navn: Alexandros, ordret: “den der værner mændene”. Det kunne være en græsk mand, der havde gjort sig fortjent hos den gamle konge, eller en uægte søn med en græsk kvinde. Joachim Latacz peger på den forbavsende lighed med myterne om Paris.¹⁸ Han efterlades som spæd på bjerget Ida på grund av en ildevarslende profeti, men opfostres av en hyrde, indtil han som voksen vender tilbage til Troja; han besejrer sine ukendte brødre i en tvekamp, og Deiphobos skal lige til at dræbe ham, da Cassandra oplyser, at det er deres broder, og Priamos tager ham til sig (Pseudo-Apollodoros, *Epitome* 3.12.5, Hyginus 91). Det er en fast mytologisk skema, der bruges, når man vil knytte en helt sammen med et dynasti, de umiddelbart ikke tilhører (sammenlign Oidipus, Perseus, Romulus, Moses og Kyros).

Homer reflekterer aldrig over, hvilket sprog trojanerne talte. De taler uden problemer med grækerne. Vi har desværre

Hieroglyfluvisk segl fra Troja (efter Hawkins & Easton 1996)

ikke bevaret de trojanske paladsarkiver, og vi kan derfor ikke være sikre, men en del forskere hælder til det synspunkt, at de har talt luvisk, eftersom hittitterne regner Wiluša til det luvisktalende Arzawa, og fordi den eneste tekst, vi har fra Troja, er en signetring, der bærer en indskrift med luviske hieroglyffer.¹⁹ I bedste fald demonstrerer dette fund dog kun, at områdets dominerende internationale sprog også blev anvendt i Troja, hvilket næppe kan overraske. Hvis mange av de navne, vi

møder i forbindelse med Troja, virkelig er luviske²⁰, vil det det kun demonstrere, at herskerne orienterede sig imod den luviske civilisation. Men om den almindelige befolkning i byen og i oplandet også talte dette sprog, er stadig et ubesvaret spørgsmål.²¹ Hvis der blev talt et anatolisk sprog i Troja, taler meget i hvert fald for, at dette sprog ikke ville have været luvisk i ordets egentlige betydning, men snarere en tidlig form for lydsk, der er ret anderledes.²² Mod øst talte man nogle århundreder senere phrygisk, et indoeuropæisk sprog, der er tæt beslægtet med

Fra Hatti til Homer: Trojanske helte i hittitiske arkiver

græsk, og endnu længere mod øst taltes der hen imod oldtidens slutning og indtil i dag et sprog, der ligeledes ligger tæt på græsk, nemlig armensk. Det er derfor ikke utænkeligt, at trojanernes sprog hørte til dette sprogkontinuum (måske = det senere mysisk, der ifølge lyderen Xanthos²³ var en blanding av phrygisk og lydisk). Når trojanerkongen Alakšandu bærer et navn, der klinger så græsk, behøver det derfor ikke være, fordi han var græker, men blot fordi hans sprog var nært beslægtet med græsk.

Uanset hvilken etnisk baggrund Alakšandu end måtte have, er det næppe for dristigt at antage, at han har støttet sit kongedømme på alliancen med hittitterkongen, ligesom forgængeren Kukkunni, hvis vi skal tro traktatens fremstilling. Sådant som Muwattalli fremstiller historien, har det gode forhold bestået i århundreder, men det er vist en overdrivelse. I Tudhaliya 1.'s annaler (= CTH 142) får vi i hvert fald at vide, at Wiluša og Taruiša er en del av den alliance med Āššuwa, som hittitterkongen besejrer omkr. 1400 f.Kr.²⁴ Muwattalli hævder derimod, i det oversatte stykke, at Wiluša holdt sig udenfor. Uanset hvad, er der åbenlyse fordele i at underordne sig hittitterkongen, og traktaten ekspliciterer dem da også:

“§6. ... Men hvis nogen fjende rejser sig imod dig, vil jeg, på samme måde som jeg ikke har ladet dig i stikken nu, heller ikke lade dig i stikken, men jeg vil slå din fjende for dig, Hvis din broder, Alakšanduš, eller nogen av din æt, rejser oprør mod dig, §7. eller hvis nogen ligeledes rejser oprør mod din søn eller mod din sønnesøn og søger at vinde kongemagten i Wilušas land, vil Min Sol ikke forstøde dig, Alakšanduš, og jeg [vil nægte] at anerkende ham, Han skal være Min Sols fjende på samme måde som han er din fjende, og Min Sol vil kun kende dig, Alakšanduš, og jeg vil også lægge hans land øde. Og du, [Alakšand]uš, skal værge Min Sol, og ligeledes skal dine sønner og [efterkommere] værge Min Sols sønner og efterkommere i deres ret til kongemagten. De må ikke pønse på [ondt] mod [dem og] ikke falde [fra dem]. Du Alakšanduš, og dine efterkommere skal handle efter denne traktat, således som jeg nu har ladet den avfatte. [Og dine] sønner og efterkommere [i deres ret til] kongemagten. I må [ikke] pønse på [ondt mod dem] og [ikke falde] fra dem.”
(oversættelse Holt 1951)

Traktaten fortsætter med at redegøre for denne militære forpligtelse: Hvis Alakšandu kommer under vejr med, at andre vasaller tænker på oprør, skal han straks skrive om det til storkongen. Hvis Hittitterriget bliver angrebet av Ægypten, Assyrien eller Babylon, skal han bidrage med krigere og stridsvogne. Flygtninge vil ikke blive udleveret *fra* Hatti, men Wiluša skal udlevere flygtninge *til* Hatti. Traktaten foreskriver samtidig, at kongerne for “de fire Arzawa-lande”, Alakšandu av Wiluša, Manapatarhunta av Šēha, Kubantakurunta av Mirā og Urahuttuša av Happalla, skal støtte hinanden mod oprør og angreb. Opdelingen av det nordvestlige Lilleasien i fire Arzawa-lande skal sikkert føres tilbage til Muršili 2.'s reorganisering av området efter erobringen av det gamle Arzawa, der omtrent har svaret til det senere Mirā. Det understreger samtidig, at de fire regenter er konger på hittitterkongens nåde. For at Alakšandu ikke skal være i tvivl om, at kommunikationen går ovenfra ned, kommer storkongen med denne sidste forordning:

“§19. Man skal endvidere [læse] denne tavle som jeg har [ladet udfærdige] til dig, op for dig, Ala[kšanduš], tre gange om året, og du, Alakšanduš skal kende den. Disse ord kommer ikke fra begge parter i fællig, (men) de

kommer fra Hattis land. Og [du Al]akšanduš, vil ikke øve ondt mod Min Sol. Og Hattuša vil ikke øve [ondt] mod dig. Og se, [Min Sol, Labar]naš, storkongen, Humunnaš, Pih[aššaššiš]' yndling, har kaldt [de tusind guder hid] som vidner i denne sag; de skal høre [og være vidner]!" (oversættelse Holt 1951)

Herefter følger der et længere katalog over hittitiske guder, som jeg ikke skal trætte læseren med. Det interessante er, at der også nævnes en særlig wilušisk gud, nemlig *Appaliuna*. Man vil i dette teonym genfinde den gud, som grækerne kalder Apollon.²⁵ Som bekendt er Apollon netop på trojanernes side i Homers fortælling om den trojanske krig. Og Apollon er fortsat i klassisk tid tæt knyttet til det vestlige Lilleasien.²⁶ Traktaten slutter derefter af med besværgelse:

“§21. Hvis du, [Alakšand]uš bryder disse tavlens ord, [hvad der end] står skrevet på denne tavle, skal denne [ed] ødelægge dig selv helt tillige med din hustru, dine sønner, dine byer, din vingård, din tærskelplads, din jord, [dine] oxer, dine får, tillige med din ejendom, og de skal udslette din sæd fra den sorte jord. Men hvis du overholder disse ord, skal de tusind guder som Min Sol, Labarnaš Muwatalliš, storkongen, har kaldt hid til forsamling, Hattis guder, Wilušas guder, Humunnaš Pihāššaššiš min skytsgud, nådigt værge dig tillige med din hustru, dine sønner, dine sønnesønner, dine byer, din tærskelplads, din vingård, din jord, dine oxer, dine får, tillige med din ejendom. Og du skal se god lykke i Min Sols hånd, og du skal blive gammel i Min Sols hånd.” (oversættelse Holt 1951)

Alliancen mellem Alakšandu og Muwattalli bliver måske avspejlet i vore græske kilder. Stephanos fra Byzans (6. årh. e.Kr.) har i sit geografiske leksikon følgende lemma:

“*Samylia*. En by i Karien, grundlagt av Motylos, der beværtede Helena og Paris. Indbyggernavnet hedder *Samylianos*.”

Vi kender ikke lokaliteten fra andre kilder²⁷ og heller ikke dens mytiske grundlægger. Stephanos beror åbenbart en kilde, der har berettet, at Paris og Helena undervejs til Troja opholdt sig i Karien hos denne Motylos. Paul Kretschmer har foreslået, at der bag dette navn gemmer sig hittitterkongen Muwattalli.²⁸ Måske er der tale om en lokal lilleasiatisk tradition, der først sent er blevet optegnet av grækerne. Den arkaiske ioniske digter Hipponax giver ligeledes tilnavnet *Mytalidi* til en lydsk konge (fr. 42 W.), men det er svært at vide, hvad det betyder og sigter til. Selv om Hittiterriget vistnok er gået helt i glemmebogen, har deres kongenavne været brugt i Lilleasien i det første årtusinde. Man tænker her først og fremmest på Muršili, på græsk Myrsilos, der er et navn både på en lydsk hersker (Herodot 1.7) og en mytilensk tyrann (Alkaios, fr. 70, 129, 305 osv.).

Tredje akt: Terroristen Piyamaradu og slyngelkongen Atpā

Der er overleveret et stærkt fragmenteret brev (CTH 181), som hittitterkongen Hattušili 3.²⁹ har sendt til kongen av Ahhiyawā. Hans navn er desværre ikke bevaret, men han bliver gennemgående tiltalt ŠEŠ-YA, “min broder”, hvilket indikerer, at hittitterkongen opfatter ham som jævnbyrdig med sig selv, dvs. ikke som en vasal

Fra Hatti til Homer: Trojanske helte i hittitiske arkiver

(ligesom ægypterkongen). Ahhiyawā er med andre ord blevet en etableret spiller i det anatolske magtspil i midten av det 13. århundrede, og der er næppe tale om et lille kongedømme på den lilleasiatiske kyst, men om en storkonge på det græske fastland. Det er i sig selv interessant, fordi det kunne tyde på, at de græske paladstater var organiseret hierarkisk. I Homers fremstilling virker tilstedeværelsen av en overkonge ellers som et forbigående fænomen, der blot skyldes krigen. Forholdet mellem Hatti og Ahhiyawā er dog alt andet end rosenrødt, som hittitterkongens bitre bemærkning tydeligt viser:

“§6. Men da min broders sendebud sagde det ord: »Tag imod dette menneske! Tag ham ikke bort (med dig)!« sagde jeg dette: »Hvis en av mine vasaller eller en av mine brødre havde talt (igennem dine ord), vilde jeg have hørt [velvilligt(?)] på hans ord. Men nu har min broder skrevet til mig som en storkonge, som min jævnbyrdige. Men jeg ville ikke høre på min jævnbyrdiges ord.« Og jeg drog selv [...] av sted. (For) hvis en av mine folk var kommet, vilde min broder atter have opfyldt mit ønske, den døve mand!« Kunde jeg så ikke have stillet følgende spørgsmål til min broder: »Har du da opfyldt mit ønske på noget punkt?«” (oversættelse Holt 1951)

Brevet bliver i litteraturen gerne kaldt Tawagalawa-brevet, fordi en person av dette navn bliver nævnt i begyndelsen av den overleverede tekst; han er broder til brevets modtager (§8) og bærer et godt græsk navn: *Tawaklawā* (skrevet *ta-wa-ga-la-wa*) er uden tvivl en forvanskning av Ἐπει(φ)οκλέ(φ)ης, selv om der næppe er tale om Oidipus’ søn, kongen av Theben, eller Andreus’ søn, kongen av Orchomenos.³⁰ Anledningen til, at hittitterkongen griber til griflen, er problemer med en vis Pijamaradu, der gentagne gange har angrebet hittitisk territorium og angiveligt har taget et større antal civile til fange:

“§4. ... Hvis [Pijamaraduš ikke havde taget dem], vilde jeg ikke [have rettet nogen bebrejdelser mod ham. Mens jeg opholdt mig oppe] i Apawija, [skrev jeg til Pijamaraduš] i Milawa[nda]: »Kom til mig!« [Også til min broder skrev jeg] således angående grænsen: »Jeg har rettet bebrejdelser [mod ham] i denne sag, fordi Pijamaraduš gang på gang overfalder dette [land. Véd min] broder det eller véd han det ikke?« §5. Men da min [broders sendebud] var kommet frem til mig, bragte han mig ikke [nogen hilsen] og [bragte] mig heller ikke nogen gave men sagde [følgende]: »Han har skrevet til Atpaş. Giv Pij[amaraduš] i Hattis konges hånd!« Da drog jeg [til Mil]awanda, idet jeg stolede på det ord: »De ord [som] jeg skal sige Pijamaraduš, skal også min broders tjenere høre!« Da var Pijamaraduš draget bort på et skib. De ord som jeg vilde holde ham fast ved, hørte også Atpaş og Awajanaš. Hvorfor fortier de sagen, fordi han er deres svigerfader? Jeg tog dem i ed, og de skal meddele dig sagen nøjagtigt. Har jeg ikke sendt en feltherre did (med disse ord): »Gå! Kom did, tag ham ved hånden, sæt ham på din vogn og send ham mig i møde!« Netop Tawagalawaš sagde nej. Da jeg storkongen kom, var Milawandas [herre(?)] draget avsides. Men [i forvejen] var LAMA-aš hær, og nu en storkonge dig (= *Tawagalawaš*) i møde. Var det ikke en mægtig konge!” (oversættelse Holt 1951)

Pijamaradu har åbenbart ikke sit eget land, men opererer med basis i Millawanda (Milet) og med støtte fra Ahhiyawā. Hittitterkongen vil meget gerne have ham til Hatti, uden tvivl for at uskadeliggøre ham. Han kommer dog ikke frivilligt. Vi får at vide, at Ahhiyawā-kongen har skrevet til Atpā, herskeren over Millawanda, der tidligere havde været en del av Hittiterriget, men nu *de jure* eller i det mindste *de facto* hørte under

Fra Hatti til Homer: Trojanske helte i hittitiske arkiver

Ahhiyawā.³¹ Atpā, der er Piyamaradus svigersøn, har dog ikke udleveret ham. Da hittitterkongen endda i egen person er kommet til Millawanda, er Piyamaradu pludselig undsluppet til søs. Siden er affæren så eskaleret, og storkongen gør med dette brev endnu et forsøg på at få Ahhiyawā til at gribe ind:

“§11. Se, endvidere [siges der]: »Således plejer han at sige: »Jeg vil drage til Mašas land eller Karkijas land, men jeg vil lade civilfanger, mine kvinder, børn og hus blive tilbage.« Men efter hvad rygten lyder, – når han efterlader sine børn og sit hus i min broders land, så beskytter dit land ham. Men han vil gang på gang overfalde mit land. Men hvis jeg kan forhindre ham dæri, vil han komme tilbage til dit land. Min broder, er du da indforstået med dette? [.....]. §12. Dette ene skal du, min broder, skrive til ham, hvis det ikke forholder sig således: »Stå op! Og drag til Hattis land! Din herre har gjort op med dig. Men hvis dette ikke er tilfældet, [skal du blive] på det sted hvor jeg lader dig nedsætte dig [...], Stå op [tillige med] dine civilfanger, dine kvinder og dine børn! Slå dig ned på et andet sted! Så længe du er fjende av kongen av Hattis land, skal du true ham fra et andet land. Men du må ikke true ham fra mit land. Men hvis din attrå står til Karkijas land eller Mašas land, så drag dærhen! I sagen Wiluša, hvor vi, kongen over Hattis land og jeg, var fjender, har han fået mig til at bøje sig, og vi har sluttet fred. En [...] krig er ikke ret for os.« Skriv dette til ham! Men hvis han også forlader Milawanda, vil mine undersåtter gerne flygte efter ham dærhen. [Dærfor], min broder, har jeg sendt [mine krigere] til Milawandas land blot i en fredelig [hensigt].” (oversættelse Holt 1951)

Hvis Piyamaradu ikke vil overgive sig til Hatti, skal han i det mindste forlade Millawanda og i stedet drage til enten Karkiya (= Karien) eller Māša (= Bithynien). Desværre er netop stednavnet Wiluša usikkert overleveret. Der står ideogrammet ^{URU} (egentlig sumerisk for “by”) foran navnet, hvilket viser, at det er et stednavn; herefter kan man se kileskrifttegnet *wi*, men de to følgende stavelsestegn lader sig ikke læse med sikkerhed. Der er dog enighed om, at der sandsynligvis skal stå *Wiluša*. I så fald har Ahhiyawā og Hittiterriget tidligere været i strid om Troja. Piyamaradu-affæren er åbenbart på en eller anden måde knyttet med denne strid, eftersom hittitterkongen vil have Ahhiyawā-kongen til at understrege over for ham, at der er sluttet fred. Et andet brev (CTH 191), der er skrevet av Manapatarhunta, vasalkongen av Šēha, nævner angreb fra Piyamaradus side på Šēha, Wiluša og Lazpa (Lesbos). Brevet dateres noget tidligere, til Muwattali 2.’s regeringstid, og det er tænkeligt, at hittitterkongens traktat med kong Alakšandu av Troja skal ses som et forsøg på at modvirke disse angreb.³²

Piyamaradus aktiviteter, der systematisk retter sig imod Arzawa-landene, ligner mest av alt en separatistbevægelse, der sigter imod at etablere en sammenhængende statsdannelse i Vestanatolien, der er uafhængig av hittitterkongen.³³ Der er meget, der taler for, at Piyamaradu i virkeligheden var den retmæssige arving til Uhhaziti, den konge av Arzawa, som vi ovenfor så, at Muršili 2. avsatte. Uhhazitis søn hed Piyamakurunta, og det er derfor ikke usandsynligt, at Piyamaradu tilhørte den samme slægt, måske endda var Uhhazitis barnebarn.³⁴ Piyamaradus konstante angreb på Hittiterriget har for så vidt været legitime, men bliver, naturligvis, må man tilføje, beskrevet som terroristangreb i de hittitiske korrespondancer. Ægteskabsalliancen mellem de Piyamaradu og Atpā havde til hensigt at give førstnævnte en legitim politisk platform og sidstnævnte et imperium. Millawanda var et perfekt udgangspunkt for disse bestræbelser, fordi byen på dette tidspunkt – som Talagawaš-brevet tydeligt viser – lå uden for hittitterkongens indflydelse og i stedet hørte under kongen

Fra Hatti til Homer: Trojanske helte i hittitiske arkiver

av Ahhiyawā.

Piyamaradu og Atpā ligner gode anatoliske navne og er det sikkert også.³⁵ Men det er tænkeligt, at det er disse navne, der lever videre i de homeriske navne Priamos og Hektor. Identifikationen Piyamaradu = Priamos er ikke ny³⁶, men det er til gengæld Atpā = Hektor. Isoleret set ville der være tale om overfladiske ligheder; det er kombinationen og den funktionelle lighed (svigerfader : svigersøn = fader : søn), der gør det værd at overveje dem nærmere.

Den kritiske læser vil sikkert gerne have en forklaring på, hvordan man kan komme fra *Atpā* til *Hektōr*. Derfor et lingvistisk avsnit: Der er flere andre eksempler på, at lilleasiatiske navne, der i de hittitiske kilder skrives med *a*, bliver gengivet med *ε* på græsk: *Apaša* > Ἐφεσος, *Appaliuna* > Ἀπέλλων (attisk-ionisk -ο-), *Lazpa* > Λέσβος, vel sagtens fordi luvisk, der fungerede som internationalt sprog i det vestlige Lilleasien, ikke havde et *e*.³⁷ Den anden stavelse i navnet ser ud til at have været lang, eftersom den hittitiske tekst som regel skriver tre vokaler: *at-pa-a-aš*, *at-pa-a-an*.³⁸ Hvis dette *ā* har været udtalt som en bagtungevokal, ville det være naturligt, at grækerne opfattede det som *ō*, så de ville i princippet kunne høre et bagtunge-*ā* som deres *ō*.³⁹ Det er ikke mærkeligt, at den usædvanlige lydforbindelse *tp* (= *tb*?) skulle være erstattet af et, efter græske forhold, mere almindeligt *kt*. Vejen er kortere, hvis man antager, at den lokale udtale på lånetidspunktet var *kb*, en mellemform, der måske har en anden græsk avlægger i Ἐκάβη, navnet på Priamos' dronning og Hektors moder.⁴⁰ Grækerne har under alle omstændigheder ændret det ukendte navn til et navn, de kendte fra deres eget sprog (*e-ko-to* er bevaret i Linear B). For digterne har navnets semantik, "den der holder" (til ἔχω), sikkert inspireret til at tegne personen: Det var ham alene, der holdt Troja imod achaierne (som det siges i *Iliaden* 6.403).

Ifølge den græske tradition var Priamos søn av Laomedon, en konge av Troja, som Herakles dræbte efter den første trojanske krig. Alle Laomedons sønner blev ligeledes dræbt, dog fik Laomedons datter Hesione lov til at skåne én av dem, mod at denne først skulle være slave og senere købes fri.⁴¹ Hun valgte Podarkes, der fik navnet Priamos, da han endelig som voksen blev løskøbt (med en folkeetymologisk tilknytning til *πρίαμαι*, "købe"). Han kunne da blive konge i Troja. Ifølge en anden version, der er overleveret i en senantik romersk kilde, var Priamos derimod borte på et felttog i Phrygien, da byen blev erobret.⁴² I *Iliaden* fortæller Priamos selv om et tidligere krigseventyr i Phrygien (*Il.* 3.184-189):

“Jeg var engang i Frygiens land, hvor vinstokke vokser,
 Dér så jeg masser af Frygiske mænd med vælige heste,
 folk som førtes af Otres og Mygdon, gudernes lige,
 helte hvis krigslejr lå ved floden Sangarios' bredder.
 Dem var jeg ilet til hjælp og regnedes blandt dem i slaget
 mod Amazonernes skarer af mandfolkestridbare kvinder.”
 (oversættelse O.S. Due 1999)

Sin hustru Hekabe har han ligeledes hentet i Phrygien (*Il.* 16.718). Achilleus oplyser hen imod slutningen, at

Fra Hatti til Homer: Trojanske helte i hittitiske arkiver

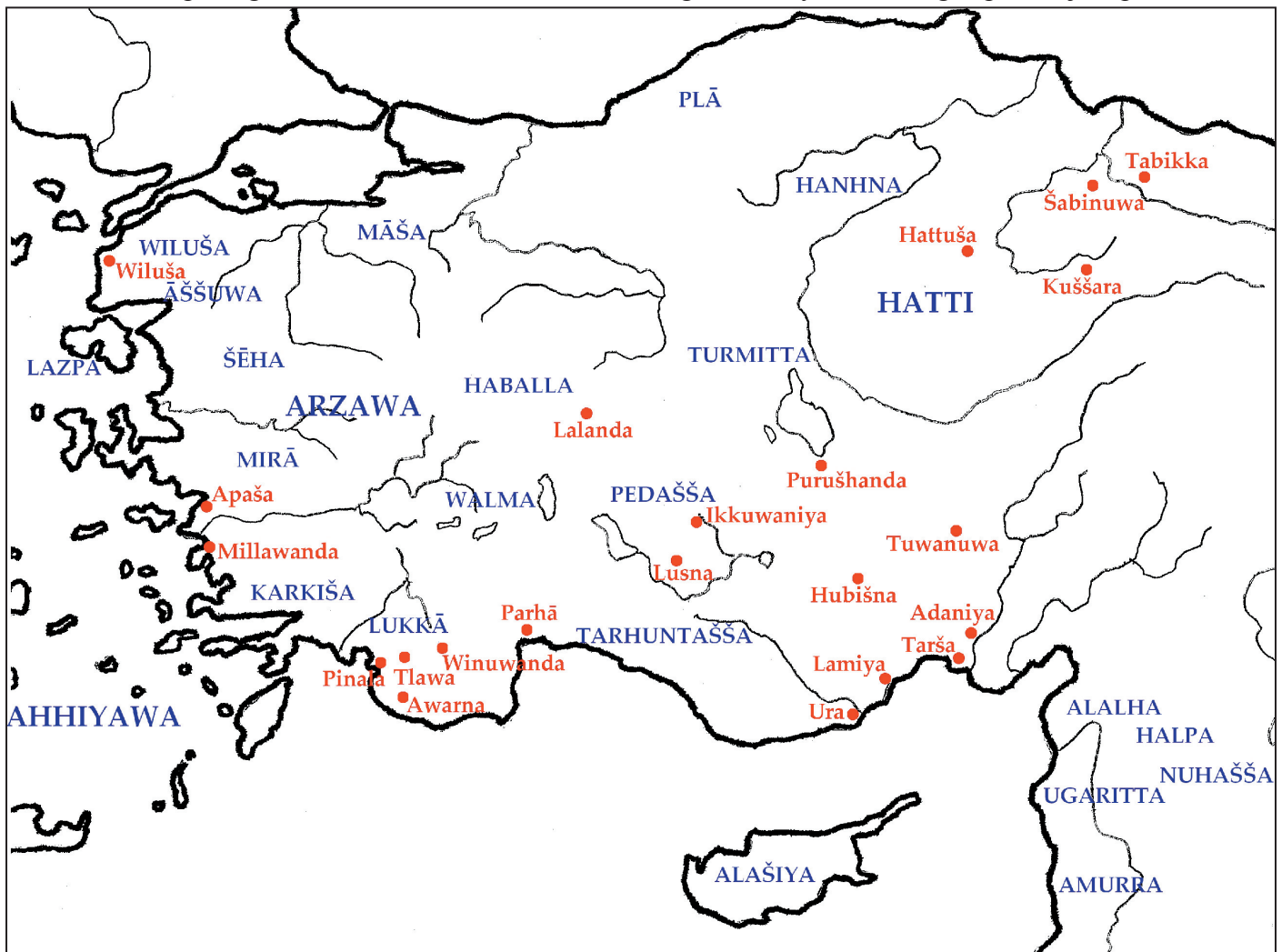
Priamos' rige før tidligere strakte sig til Phrygien (*Il.* 24.543-546):

“Også om dig har vi hørt at du før var en lykkelig hersker.
Over alt landet fra Lesbos, kong Makars rige i havet,
Frygiens agre i øst til det mægtige Hellespontos
bød du som drot og var rig på liggendefæ og på sønner.”
(oversættelse O.S. Due 1999)

Hektor taler ligeledes om den svundne storhed (*Il.* 18.288-292):

“Før var Priamos' stad berømmet med menneskeslægter
for sine rigdomme både på guld og på velpudset bronze.
Nu er paladserne ribbet for herlige kosteligheder,
mange klenodier solgt til Maioniens dejlige byer
eller til Frygien siden Kroniden fortørnedes på os.”
(oversættelse O.S. Due 1999)

I de homeriske passager aner man det vestanatoliske storrige, som Piyamaradu og Atpā arbejder på at etablere

Kort over Lilleasien i det 2. årtusinde f.Kr.

i virkelighedens verden. Listen over Trojas allierede i *Iliaden* (2.816-877) ligner til forveksling de områder, hvor Piyamaradu er aktiv ifølge de hittitiske kilder: Phrygien = Māša, Mysien = Āššuwa, Maionien = Šēha, Karien = Karkiša + Arzawa og Lykien = Lukkā. Ligesom Piyamaradu har Priamos måttet kæmpe sig til sin magtbasis og er nødt til at hævde sin nedarvede kongeret. Han sidder ikke i Milet, men i Troja. Og hans modstander er ikke hittitterne, men achaierne. Men som vi skal se, kan der være gode grunde til denne perspektivforskydning.

Fjerde akt: Kong Walmu i eksil

Det sidste, vi hører til Wiluša i de hittitiske kilder, er, at byens konge Walmu befinder sig i eksil, og at hittitterkongen, formentlig Tudhaliya 4., arbejder på at få ham genindsat på tronen:

“... De dokumenter, som [jeg har besørget?] til Walmu, og som Kuwalanaziti har gemt, se, dem bringer han med tilbage, min søn. Læs dem. Siden du nu tænker på Min Sols vel, så vil Min Sol stole på din gode vilje. Så send Walmu videre til mig, og jeg vil genindsætte ham som konge i Wiluša. Ligesom han tidligere har været konge av Wiluša, så lad ham være det igen. Og ligesom han tidligere har været min underordnede, så skal han igen være min underordnede.” (min oversættelse)

Brevet, der også kaldes Milawata-brevet (CTH 182), er skrevet til en vasalkonge, hvis navn desværre ikke bevaret. Vi får at vide, at hans fader aktivt havde modarbejdet hittitterkongens interesser, hvorfor Trevor Bryce har foreslået, at faderen var ingen anden end Atpā, slyngelkongen i Millawanda.⁴³ Brevets modtager skulle således være den nye hersker av Millawanda (i brevet skrevet *Mi-la-wa-ta*), der åbenbart havde genetableret det positive forhold til hittitterkongen. Han bliver beskrevet som kongens “søn”, DUMU-YA, og har sikkert forbundet sig med det hittitiske kongehus i en ægteskabsalliance. En anden mulighed er, at brevets modtager er kongen av Mirā, Tarkasnawa, hvis fader, Alantalli, heller ikke har været hittitterkongens mest loyale vasal.⁴⁴ Uanset hvad, indikerer brevet, at Millawanda ikke længere var i Ahhiyawās indflydelsessfære, men tværtimod under en hersker, der accepterede hittitterkongen som den øverste politiske autoritet. Hvor den hittitterkonge, der havde sendt Tawagalawa-brevet, tiltalte Ahhiyawā-kongen som sin broder, dvs. som en ligemand, er Tudhaliyas forhold til Ahhiyawā-kongen mere offensivt: I Šauškamuwa-traktaten (CTH 105) forbydes således enhver samhandel mellem Ahhiyawā og Assyrien via havnene i den hittitiske vasalstat

Guden Šarruma med kong Tudhaliya 4., Yazılıkaya.

Fra Hatti til Homer: Trojanske helte i hittitiske arkiver

Amurru (Libanon).

Det fremgår ikke av vores tekster, hvorfor Walmu, som storkongen betragter som Wiluša's legitime konge, befinder sig i eksil, og heller ikke, om det rent faktisk lykkedes at få ham genindsat. De dokumenter, brevet taler om, skal åbenbart bruges til at bevise Walmus krav på tronen, hvilket i hvert fald viser, at der var nogle, der drog hans legitimitet i tvivl. Det kan være, at Ahhiyawā har medvirket til magtskiftet. Man kunne her tænke på den mytiske trojanske krig, der dog ikke førte til indsættelse av en ny konge, men til byens totale ødelæggelse. Arkæologiens Troja VIIa, der identificeres med det homeriske Troja, blev dog i virkelighedens verden bygget op igen. I naboriget Šēha kom der i samme tidsrum en hittitterfjendtlig leder til magten med støtte fra Ahhiyawā, nemlig Tarhunnaradu.⁴⁵ Begge tronskifter kan for så vidt ses som udløbere av Piyamaradus bestræbelser tidligere i århundredet. Det lykkes Tudhaliya at avsætte Tarhunnarada og indsætte en ny konge i Šēha, men vi ved ikke, om Walmu faktisk kom tilbage til Wiluša.

Jeg har ikke set nogen forsøg på at identificere Walmu med kendte trojanere, men jeg har selv et dristigt forslag, nemlig Helenos, søn av Priamos og broder til Hektor og Paris. Umiddelbart ligner de to navne ikke hinanden synderligt, men jeg mener, at der kan slås bro fra den ene form til den anden. Men lad os først se på den mytologiske fremstilling: Hos Homer optræder han et par gange som spåmand (*Il.* 6.76-101, 7.44-53), men ved én lejlighed drager han i felten og bliver såret av Menelaos, hvorpå han må trække sig (13.576-600). Denne kamp er en åbenlys gentagelse av kampen mellem Menelaos og Paris i 3. sang, og Hektor knytter da også de to kampe sammen, da han efterfølgende opsøger Paris og endnu igen tiltaler ham *Δύσπαρι*, "Ulykkes-Paris", hvorpå denne endnu engang tager sig sammen og går ind i krigen (13.765-789). Helenos' narratologiske funktion hænger uden tvivl sammen med navneligheden med Helena, som jo netop er den kvinde, som Menelaos og Paris strides om. Forbindelsen understreges yderligere av en senere historie, der ikke er med i *Iliaden*, fordi den falder efter værkets kronologiske ramme, men uden tvivl er gammel. Pseudo-Apollodoros (*Epitome* 9-10) opsummerer den således:

"Efter Alexandros' død kom Helenos og Deiphobos op at strides om, hvem der skulle gifte sig med Helena. Dommen faldt ud til Deiphobos' fordel, og Helenos forlod efterfølgende Troja og opholdt sig på Ida. Kalchas sagde imidlertid, at Helenos kendte de orakelsvar, der beskyttede byen. Odysseus lagde sig derfor i baghold og fangede ham og førte ham til lejren. Helenos blev således tvunget til at fortælle, hvordan Ilios skulle indtages: Det krævede, 1) at Pelops' knogler skulle hentes, 2) at Neoptolemos skulle kæmpe sammen med dem, og 3) at palladiet, der var faldet fra himmelen, skulle røves. For så længe det befandt sig derinde, kunne byen ikke indtages." (min oversættelse)

Ligesom Walmu går Helenos således i landflygtighed, ikke til Milet, men til Ida. Efter Trojas fald er han den eneste av priamossønnerne, der overlever: Achilleus' søn Neoptolemos tager ham med til Epeiros, hvor han grundlægger en by og stifter familie (Ps.-Apoll., *Epit.* 12-13).

Det er dog især forbindelsen mellem navnene Helenos og Helena, der sandsynliggør, at Helenos faktisk er den fordrevne kong Walmu. Vi har allerede set, at et lilleasiatisk a regelmæssigt bliver repræsenteret av et græsk ε,

så det ville være helt i orden, hvis *Walmu* skulle blive til græsk **Welmos* med senere bortfald af *w*'et. Homer har ganske vist ingen spor av et oprindeligt *w* i *Helenos*: i 5 ud av 9 tilfælde elideres en forudgående vokal foran Ἑλένοϛ. Men omtrent det samme gør sig gældende for Ἑλένη, hvor et *w* ville ødelægge metrum i 49,2% av de homeriske belæg, mens der er positionsforlængelse eller manglende forkortelse av en lang vokal foran navnet i 23,7% av tilfældene. Helenas navn er ikke desto mindre belagt med *w* i to arkaiske indskrifter fra den spartanske helligdom for Helena og Menelaos i Therapne (SEG 26.457-458, 7.-6. årh. f.Kr.). Det er derfor sandsynligt, at *Fελένα* hører sammen med substantivet (Ϝ)ἔλη / εἶλη "solens varme". Så hvis *Helenos* og *Helena* har hængt sammen i den mytiske tradition fra, før *w* faldt bort, må det tidligere have heddet **Fελένοϛ*.

Helenanavnets etymologi gør det sandsynligt, at hun oprindeligt var en slags solgudinde eller nærmere bestemt en datter av Solen, der i indoeuropæisk mytologi er forbundet med de to hestebrødre (på vedisk kaldet *Aśvin*) og er såre ombejlet.⁴⁷ I den græske udgave er *Helena* søster til dioskurerne. Deres fader er ikke Solen, men Zeus, men de er forbundet med sanktelmsilden, som hun da også har givet dens moderne navn, idet der undervejs er blevet tilføjet et fromt "sankt" for at sløre den hedenske oprindelse. Det kunne måske synes en deroute, men man skal her huske på, at de søfarende grækere har tillagt dette naturfænomen stor betydning. I Tryphiodoros' skildring av Trojas fald (4./5. årh. e.Kr.) holder *Helena* en fakkel tændt i sit kammer som signal til achaierne på selve erobringsnatten; der kan meget vel være tale om en gammel tradition, der i sidste ende udspringer av Helenas guddommelige ressort.

Når *Walmu* er blevet forgræsket til **Whelenos*, skyldes det, at han er blevet forbundet med denne lysgudinde **Whelenā*. Associationen har muligvis sin baggrund i, at Troja synes at have en særlig forkærlighed for Solen. Det er sandt, at Apollon (Appaliuna), byens skytsgud, ikke kan reduceres til solgud; men i den græske opfattelse er Phoibos alligevel forbundet med Solen.⁴⁸ Fra den hittitiske kultby Iṣtanuwa, der har sit navn fra den gammelanatoliske solgud Iṣtanu, er der overleveret rituelle tekster for solguden Šuwašuna (hvis navn sikkert betyder "sol"). Wiluša ser ud til at have en prominent placering i en hymne, der skulle synges til hans ære (CTH 772).⁴⁹ Det er derfor rimeligt at formode, at kongerne i Wiluša avledte deres magt fra en Solen (ligesom hittitterkongerne, der kalder sig UTU-ŠI, "Min Sol"). Hvordan det har været formuleret i den lokale mytologi, kan vi naturligvis kun gisne om, men brødrene Paris', Deiphobos' og Helenos' interesse i *Helena* kunne avspejle en tradition om kongen som Solens svigersøn. Tithonos, deres onkel, bliver endda Morgenrødens udødeliggjorte (men stadig ældre) elsker (Aphroditehymnen 218-238). Deres søn, Memnon, bliver de solbrændte aithioperes konge, og han kommer trojanerne til hjælp i krigen, men dræbes av Achilles (som fortalt i eposet *Aithiopsis*, den tabte fortsættelse på *Iliaden*).

Når først grækerne har læst deres *Helena*-figur ind i de lilleasiatiske sagn, tegner den klassiske Troja-historie sig: Alakšandu bliver til Alexandros, der bortfører *Helena* og dermed udløser krigen, og *Walmu* bliver til Helenos, der dels vikarierer Alexandros på slagmarken og dels avslutter krigen, da *Helena* glider ham av hænde. Av den historiske *Walmu* er der derimod ikke stort andet tilbage end, at han var konge av Troja, og at han blev fortrængt fra sin plads.

Tæppefald

Så har Homer alligevel ret – eller hvad? Vi har rigtignok genfundet en række av de velkendte personer fra den trojanske sagnkreds, men selv om de historiske skikkelser trods alt har mere til fælles med de mytologiske figurer end blot navnet, så er der dog så at sige en verden til forskel mellem det homeriske univers og den hittitiske realitet: Atreus fører røvetogter i det vestlige Lilleasien og på Kypern. Prins Paris har vist sig at være en vasalkonge av Wiluša. Priamos og Hektor er derimod rebeller, der i tæt samarbejde med achaierkongen kæmper for et frit Vestanatolien, der er uafhængigt av hittitterkongen. Helenos er konge av Wiluša, men befinder sig i landflygtighed og venter på, at hittitterkongen kan genindsætte ham. Forskellene er dog alt andet end overraskende, for digtekunst og historieskrivning har modsatte ambitioner.

Det er interessant, hvor forskelligt især Priamos/Piyamaradu og Hektor/Atpā vurderes i de græske og de hittitiske kilder. I sidstnævnte er de statsfjender, der driver systematisk terror imod Hittiterriget. Homer tegner derimod Priamos som en overmåde sympatisk figur i forhold til grækernes overkonge Agamemnon, og Hektor er en langt mere tillidsvækkende helt end den blodtørstige Achilleus. Man får nærmest den følelse, at Homer viderebringer lokal proarzewaisk og antihittitisk propaganda, og det kan da heller ikke udelukkes, at de lilleasiatiske grækere langt hen ad vejen har støttet sig til en levende vestanatolisk sagntradition, som de har forbundet med egne myter til det trojanske mytekompleks.

Jeg nævnte ovenfor en kulthymne til solguden Šuwašuna (CTH 772). Hymnen er på luvisk, og den hittitiske tekst citerer første linje av den, som en slags titel (præsterne har måttet kunnet resten av teksten udenad). Den lyder *ah-ha-ta-ta a-la-ti a-ú-i-en-ta ú-i-lu-ša-ti* “da de kom fra det høje Wiluša”. Homer har seks gange formelen *Ἴλιος ἀπεινή* “det høje Ilios”, og hittitologen Calvert Watkins mener derfor, at der må ligge en fælles tradition til grund.⁵⁰ Hvis det er sandt, har vi et forbløffende bevis på, at den homeriske tradition, i hvert fald delvist, har et direkte lilleasiatisk forbillede. Der er også indholdsmæssige indicier: Achilleus fremviser således adskillige lighedspunkter med den sumeriske helt Gilgameš, og der kan ikke være nogen tvivl om, at det er igennem anatiske oversættelser, at grækerne har stiftet bekendtskab med Gilgameš-eposet.⁵¹ Eposet er forfattet på sumerisk omkr. 2000 f.Kr., men blev snart efter udbredt på akkadisk og kendes også i en hittitisk genfortælling.

I den trojanske krig, som den er beskrevet hos Homer, er Milet på Trojas side, men byen er ikke græsk, men i karernes besiddelse (*Il.* 2.868). Den græske tradition sætter den ioniske kolonisation et par hundrede år efter den trojanske krig og husker ikke længere den rolle, Ahhiyawā spillede i Milet og det sydvestlige Lilleasien. Både gamle allierede og fjender bliver derfor slået sammen som trojanere. Selv om vi må regne med en kontinuerlig græsk tilstedeværelse i Milet siden den mykenske tid, tyder perspektivforskydningen mod nord med andre ord på, at der ikke har eksisteret en uavbrudt historisk tradition.

Omkring 1200 f.Kr., dvs. umiddelbart efter de tekster, som vi har studeret på de forgange sider, bryder både de mykenske paladstater og Hittiterriget endegyldigt sammen. I klassisk tid har grækerne en klar fornemmelse av et brud efter det, de kalder den heroiske tidsalder, og den mytologiske tradition lader Trojas ødelæggere vende

Fra Hatti til Homer: Trojanske helte i hittitiske arkiver

tilbage til stater i begyndende opløsning – i det omfang, de overhovedet vender tilbage. Et par generationer efter, får vi vide, erobrer dorerne under Herakles' efterkommere Peloponnes, hjertelandet i den mykeniske kultur. Denne folkevandringshistorie tog man op i det 19. og 20. århundrede som en universalforklaring på de store omvæltninger, der indtraf omkring 1200 f.Kr. Eftersom ægyptiske kilder talte om problemer med nogle folk fra havet, har der i den videnskabelige litteratur udviklet sig en hel moderne mytologi om "søfolkene", en storstilet folkevandring, der begynder et sted i Centraleuropa og som en tsunami bestormer alle middelhavslandene.⁵²

I de senere år er folkevandringer kommet av mode, og forskerne søger andre forklaringer: Robert Drews argumenterer således for, at en ny krigsteknologi, uden stridsvogne, stillede de "barbariske" folkeslag bedre og dermed hev tæppet væk under de gamle imperier.⁵³ Man behøver dog ikke udelukkende at søge en ydre årsag for at forklare, at en stat falder fra hinanden. Den hittitiske imperium var præget av indbyrdes rivaliseringer, og storkongen har kun med nød og næppe kunnet holde rigets dele sammen.⁵⁴ Man kan tale om systemkollaps, hvor bronzealderens centralistiske statsform ikke længere viser sig levedygtig og derfor opløses i mindre statsdannelse, der samtidig virker som et magnet på folkeslag, der tidligere har levet i periferien av de opløste imperier.

I Grækenland er det dorerne, der trænger ind fra Mellemgrækenland og overtager de områder, der tidligere var domineret av paladserne i Mykene, Pylos og Knossos. Det hittitiske kerneland bliver derimod overrendt av et folk, der i de assyriske kilder kaldes Muški, men som grækerne senere kalder phrygere. I de kommende århundreder opbyggede de et rige, der omfattede det meste av det centrale og nordlige Lilleasien, indtil de omkring 700 f.Kr. selv blev rendt over ende av kimmererne, et iransk folk fra hinsides Kaukasus, hvorpå kong Midas tog sit liv.⁵⁵ I den vestlige del av Lilleasien opstod herefter Lyderriget, der blomstrede indtil perserkongen Kyros gik over Halys og besejrede Kroisos i 546 f.Kr., som skildret av Herodot. I det sydøstlige Lilleasien avløstes Hittiterriget av såkaldte nyhittitiske riger, der i udgangspunktet havde luvisk som sit sprog, men efterhånden blev overtaget av forskellige semitiske folkeslag (phønikere og aramæere).

Men hvorfra fik grækerne deres fragmenterede viden om de politiske forhold i Lilleasien? Eftersom Troja er kommet til at spille en så central rolle i grækernes erindring om perioden – en langt mere central rolle, end den forholdsvis ubetydelige by egentlig kan gøre krav på, er det nærliggende at tænke sig, at formidlingen først og fremmest er sket i det nordvestlige hjørne av Lilleasien. Denne formodning forstærkes av den nærmest systematiske eliminering av referencer til achaiske aktiviteter i omegnen av Milet, selv om det har været mykenernes vigtigste støttepunkt i øst. Jeg formoder, at kontakten har været mellem de æoliske grækere og de lydere, der udgjorde hovedbestanddelen av befolkningen i den vestlige del av Phrygerriget.

Sådan som det græske digtersprog møder os både i epos og hos de lyriske digtere, viser det klare tegn på, at de æoliske grækere har tjent som et forbillede for de andre grækere i den tidligste fase (former som *ἀοργεννός*, -οἶσα er æoliske).⁵⁶ Lesbieren Terpandros skal have opfundet den syvstrengede lyre og den "kitarodiske nomos", og han skal have sat musik til Homer (Pseudo-Plutarch, *Om musikken* 1132c-4e). Den græske musik opererede med tre forskellige skalaer (tetrakorder): den doriske, den lydiske og den phrygiske, hvilket mere end noget viser, hvilken indflydelse der var udgået fra det nordlige Lilleasien.

Fra Hatti til Homer: Trojanske helte i hittitiske arkiver

Homer bruger ikke navnet “lyder”, måske fordi det blev opfattet som anakronistisk (ligesom “hellener”).⁵⁷ Lyderne, eller en del av dem, gik imidlertid også under et andet navn, “maionere”⁵⁸, og et folk med dette navn bosat ved Tmolos er hos Homer en av trojanernes nære allierede. De nævnes gerne i nær forbindelse med phrygerne (*Il.* 2.861-866, 3.401, 10.431, 18.291), hvilket nok snarere avspejler den politiske realitet i den tidlig arkaisk tid. Ifølge den lydiske historieskriver Xanthos (5. årh. f.Kr.) var phrygerne først indvandret til Lilleasien efter den trojanske krig (FGrH 765 F 14 ap. Strabon 14.5.29). Herodot fremfører også, at de er

Sappho (Vatikanmuseet, eget foto)

indvandret fra Europa, men siger ikke noget om tidspunktet (7.73). I begge tilfælde er der dog næppe tale om gammel overlevering.⁵⁹ Robert Beekes sætter det græske *Μήρονες / Μαίονες* i forbindelse med det hittitiske *Māša*, et land, der sandsynligvis skal placeres i det senere Bithynien.⁶⁰ Han forestiller sig, at de er blevet fortrængt til deres senere land av phrygerne.

Som sagt blev også karerne talt blandt trojanernes allierede (*Il.* 2.867-875). De er etnisk og geografisk de direkte arvtagere til hittittertidens Arzawa. Selv om Homer andre steder fremhæver den sproglige mangfoldighed, der hersker blandt trojanernes allierede (*Il.* 2.802-806, 4.433-438)⁶¹, er karerne det eneste folkeslag, der direkte bliver tillagt en “barbarisk sprog”. Det kan være, at det er set i forhold til de ioniske kolonister, der i arkaisk tid stod over for indfødte lydere og karere (jf. Herodot 1.142.3). Men det er også tænkeligt, at det er set fra nord, fra lydernes perspektiv: Karerne, deres sydlige naboer, blev måske nok opfattet som en slags stammefrænder (Herodot 1.171.6), men selv om deres sprog for en udenforstående nok ligner hinanden (siden begge tilhører

Fra Hatti til Homer: Trojanske helte i hittitiske arkiver

den anatoliske familie), kan der ikke være nogen tvivl om, at de ikke har været indbyrdes forståelige.

Før den æoliske befolkning i Lilleasien blev bevidst om, at den var en del av et hellensk folk, har den muligvis set sig selv som arvtager til Troja snarere end som et fremmedelement. De har kaldt sig *Αἰολεῖς*⁶², fordi deres naboer kaldte dem sådan, hvorimod sagnets achaiere var nogle andre. Mange av dem har sikkert været to- eller tresprogede og har således haft umiddelbar tilgang til den lokale digtning og sagntradition, der omhandlede den ædle kong Piyamaradu, den modige prins Aptā, den smukke prins Alakšandu og den kloge prins Walmu. Hertil kom også historier, der kom langvejsfra som historien om halvguden Gilgameš. Senere, da en panhellensk bevidsthed gjorde sig gældende, blev de lokale asiatiske sagn knyttet sammen med det græske fastlands mytetraditioner, og den trojanske sagnkreds opstod i den klassiske udformning med to verdensdele i krig om en ung kvinde. I et ionisksproget miljø, der tydeligvis har været under påvirkning av de æoliske traditioner og teknikker, opstod hen ad vejen Iliaden og Aithiopsis og Kypris og hvad de alt sammen hedder.

Og hermed har vi skitseret den mæandriske vej fra Hatti til Homer.

Fra Hatti til Homer: Trojanske helte i hittitiske arkiver

Dramatis personæ⁶³

periode	hittitisk navn		græsk navn	
1420-1400	Tudhaliya 1./2.	hittitterkonge	-	
1400-1375	Arnuwanda 1.	hittitterkonge	-	
	Attariššiya	mand fra Ahhiyawā, der støtter Arzawa	Atreus	konge av Mykene
	Madduwatta	vasalkonge i Zippašla	-	
1375-1350	Tudhaliya 3.	hittitterkonge	-	
1350-1322	Šuppiluliuma 1.	hittitterkonge, der indlemmer Mitanni i ca. 1335	-	
	Kukunni	konge av Wiluša, der er allieret med hittitterkongen	-	
1322-1321	Arnuwanda 2.	hittitterkonge	-	
1321-1295	Muršili 2.	hittitterkonge, der indlemmer Arzawa i ca. 1318-17	-	
	Uhhaziti	konge av Arzawa, der flygter til Ahhiyawā	-	
1295-1272	Muwattalli 2.	hittitterkonge, der mødte Ramses 2. ved Qadeš i ca. 1274	Motylos	grundlægger av Samylia i Karien
	Alakšandu	konge av Wiluša, hittitter- kongens vasal	Alexandros / Paris	prins av Troja søn av Priamos
1272-1267	Urhi-Tešhub	hittitterkonge	-	
1267-1237	Hattušili 3.	hittitterkonge	-	
	Piyamaradu	terrorist, der angriber det nordvestlige Hittiterrige	Priamos	konge av Troja
	Atpā	hersker i Millawanda, Piyamaradus svigersøn	Hektōr	prins av Troja, søn av Priamos
1237-1209	Tudhaliya 4.	hittitterkonge	-	
	Walmu	eksileret konge av Wiluša	Helenos	eksileret prins av Troja, søn av Priamos
1209-1207	Arnuwanda 3.	hittitterkonge	-	
1207-	Šuppiluliuma 2.	hittitterkonge	-	

Bibliografi

- Beekes, R.S.P. 2003a. *The Origin of the Etruscans*. Amsterdam: Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen.
- Beekes, R.S.P. 2003b. "Luwians and Lydians". *Kadmos* 42, 47-49.
- Bittel, K. 1976. "Tonschale mit Ritzzeichnung aus Boğazköy". *Revue archéologique* 1976, 9-14.
- Brown, E.L. 2004. "In search of Anatolian Apollo". I: A.P. Chapin (red.): *XAPIΣ: Essays in Honor of Sara A. Immerwahr*. Princeton, N.J.: American School of Classical Studies at Athens, 243-257.
- Bryce, T.R. 1985. "A Reinterpretation of the Milawata Letter in the Light of the New Join Piece". *Anatolian Studies* 35, 13-23.
- Bryce, T.R. 2005. *Kingdom of the Hittites*. Oxford: Oxford University Press.
- Burkert, W. 1977. *Griechische Religion der archaischen und klassischen Epoche*. Stuttgart: Kohlhammer Verlag.
- Cancik, H. 2001. "Der Troianische Krieg. Seine Bedeutung für das Geschichtsbild der Griechen und Römer", i: *Troia: Traum und Wirklichkeit*. Stuttgart: Konrad Theiss Verlag, 174-179.
- CTH = Laroche, E. (red.), *Catalogue des textes hittites*. Paris: Klincksieck 1971 (opdateret elektronisk version på siden <http://www.hethport.uni-wuerzburg.de/CTH/>).
- Drews, R. 1993a. *The End of the Bronze Age. Changes of Warfare and the Catastrophe ca. 1200 B.C.* Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Drews, R. 1993b. "Myths of Midas and the Phrygian Migration from Europe". *Klio* 75, 9-26.
- Due, O.S. 1999. *Homers Iliade på dansk*. København: Gyldendal.
- Easton, D.F., J.D. Hawkins, A.G. Sherratt & E.S. Sherratt. 2002. "Troy in Recent Perspective" *Anatolian Studies* 52, 75-109.
- Forrer, E. 1924. "Vorhomerische Griechen in den Keilschrifttexten von Boghazköi". *Mitteilungen der Deutschen Orient-Gesellschaft* 63, 1-22.
- Friedrich, J. 1930. *Staatsverträge des Hatti-Reiches in hethitischer Sprache*. 2. Teil. Leipzig: J.C. Hinrichs'sche Buchhandlung.
- Gurney, O. 2002. "The Authorship of the Tawagalawas Letter". I.P. Taracha (red.), *Silva Anatolica: Anatolian Studies 01 Presented to Maciej Popko*. Warsaw: Agade, 133-141.
- Hajnal, I. 2003. *Troia aus sprachwissenschaftlicher Sicht. Die Struktur einer Argumentation*. Innsbruck: Universität Innsbruck.
- Hawkins, J.D. 1998. "Tarkasnawa King of Mira". *Anatolian Studies* 48, 1-31.
- Hawkins, J.D.; Easton, D.F. 1996. "A Hieroglyphic Seal From Troy". *Studia Troica* 6, 111-118.
- Hinge, G. 2005. "Herodot zur skythischen Sprache: Arimapsen, Amazonen und die Entdeckung des Schwarzen Meeres". *Glotta* 81, 86-115.
- Hinge, G. 2006. *Die Sprache Alkmans: Textgeschichte und Sprachgeschichte*, Wiesbaden: Ludwig Reichert Verlag.
- Holt, J. 1951. *Kilder til Hittiternes Historie*. København: Ejnar Munksgaard.
- Kretschmer, P. 1924. "Alakšanduš, König von Viluša". *Glotta* 13, 205-213.

- Laroche, E. 1972. "Linguistique asianique". *Minos* 11, 112-135.
- Latacz, J. 2005. *Troia und Homer. Der Weg zur Lösung eines alten Rätsels*. Leipzig: Koehler & Amelang, 5., aktualisierte Auflage (engelsk oversættelse Oxford 2004).
- Morris, S.P. 1989. "A Tale of Two Cities: The Miniature Frescoes from Thera and the Origins of Greek Poetry". *American Journal of Archaeology* 93, 511-535.
- Morris, S.P. 2001. "Potnia Aswiya: Anatolian Contributions to Greek Religion" I: R. Laffineur & R. Hägg (red.), *POTNIA. Deities and Religion in the Aegean Bronze Age* (Aegaeum 22), Liège: Université de Liège, 423-434.
- Niemeier, W.-D. 2002. "Hattusa und Ahhijawa im Konflikt um Millawanda/Milet". I: *Die Hethiter und ihr Reich: Das Volk der 1000 Götter*. Stuttgart: Konrad Theiss Verlag, 294-299.
- Niemeier, W.-D. 2007. "Westkleinasien und Ägäis von den Anfängen bis zur Ionischen Wanderung". I: J. Cobet, V. von Graeve, W.-D. Niemeier & K. Zimmermann (red.), *Frühes Ionien: Eine Bestandsaufnahme*. Mainz: Philipp von Zabern, 37-95.
- Popko, M. 2008. *Völker und Sprachen Altanatoliens*. Wiesbaden: Harrasowitz Verlag.
- Puhvel, J. 1997. *Hittite Etymological Dictionary*. Vol. 4. Words beginning with K. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Ross, S.A. 2005. "Barbarophonos: Language and Panhellenism in the Iliad". *Classical Philology* 100, 299-316.
- Skutsch, O. 1987. "Helen, Her Name and Nature". *Journal of Hellenic Studies* 107, 188-193.
- Sommer, F. 1932. *Die Ahhijavā-Urkunden*. München: Verlag der Bayerischen Akademie der Wissenschaften.
- Starke, F. 1997. "Troia im Kontext des historisch-politischen und sprachlichen Umfeldes Kleinasiens im 2. Jahrtausend". *Studia Troica* 7, 447-487.
- Starke, F. 2001. "Troia im Machtgefüge des zweiten Jahrtausends vor Christus", i: *Troia: Traum und Wirklichkeit*. Stuttgart: Konrad Theiss Verlag, 34-45.
- Watkins, C. 1986. "The language of the Trojans". I: M.J. Mellink (red.), *Troy and the Trojan War*. Bryn Mawr, Pa: Bryn Mawr College, 45-62.
- Watkins, C. 1995. *How to Kill a Dragon. Aspects of Indo-European Poetics*. Oxford: Oxford University Press.
- West, M.L. 1988. "The Rise of the Greek Epic". *Journal of Hellenic Studies* 108, 151-172
- West, M.L. 1997. *The East Face of Helicon: West Asiatic Elements in Early Poetry and Myth*. Oxford: Oxford University Press.
- West, M.L. 2004. "Atreus and Attarissiyas". *Glotta* 77, 262-266.
- West, M.L. 2007. *Indo-European Poetry and Myth*. Oxford: Oxford University Press.
- Yabukovich, I.S. 2008. *Sociolinguistics of the Luvian Language*. The University of Chicago (ikke udgivet).

Fra Hatti til Homer: Trojanske helte i hittitiske arkiver

Noter

- ¹ De antikke historikere kom med vidt forskellige bud, der var beregnet på grundlag av mytologiske genealogier. Problemet var, at de i de fleste tilfælde måtte gætte sig til generationslængderne. Herodot sætter Trojas fald 800 år før sin egen tid (2.145.4), hvorimod den alexandrinske lærde Eratosthenes kommer frem til året 1184/3 f.Kr. (FGrH 271 F 1), og den Pariske Marmorkronike (FGrH 239) angiver året 1209 f.Kr. – nærmere bestemt den 24/3. dag i måneden thargelion, dvs. den 5. juni. Jf. Cancik 2001.
- ² De kileskrifttegn, der transskriberes med *š*, blev på hittitisk sandsynligvis udtalt som et almindeligt *s*.
- ³ Kretschmer 1924. Kritik hos Sommer 1932, 365-371.
- ⁴ I Iliaden og Odysseen forekommer stednavnet *Ἰλίου* / *-ov* 118 gange. 58 av disse er i en stilling, hvor det betyder hverken fra eller til for metrum, om man indsætter *w* eller lader være. I 9 tilfælde ville et *w* forstyrre verset. Men i 51 tilfælde forudsætter metrum ligefrem et oprindeligt *w*, typisk i form av hiat: f.eks. versslutningen *ὑπὸ # Ἰλίον ἡλίου*.
- ⁵ Starke 1997; Hawkins 1998, Easton, Hawkins, Sherratt & Sherratt. 2002; Niemeier 2007, 60-73. Mere populære fremstillinger i Starke 2001 og Latacz 2005, 97-119.
- ⁶ På hittitisk er Wiluša både bynavn og landnavn (som det ofte er tilfældet på hittitisk), hvorimod Tarwiša kun er et landnavn. I begge tilfælde bruger hittitisk suffikset *-šā-*, hvor græsk har *-ia/ā-*, jf. Hajnal 2003, 29-35. Sammenstillingen er dermed formelt uproblematisk.
- ⁷ Niemeier 2007.
- ⁸ Forrer 1924. Derimod Sommer 1932, 350-360.
- ⁹ Niemeier 2002; 2007, 68-73 (forskningshistorisk oversigt). Hajnal 2003, 35-42, fremhæver derimod de formelle lingvistiske vanskeligheder i at avlede *Ahhiya(wā)* fra *Ἀχαιοί* og mener ikke, at det kan bevises, at *Ahhiyawā* betegnede grækerne. I stedet foreslår han, at en lilleasiatisk digter, forledt av den tætte kontakt mellem Ahhiyawā og det mykenske Milet, har gjort et lokalt stednavn til navn for grækerne som sådan.
- ¹⁰ Et græsk */kh/* ville sandsynligvis være blevet gengivet med et luvisk */k/*, hvorimod det er naturligt, at et luvisk */x/* bliver gengivet med et græsk */kh/*.
- ¹¹ Disse to etymologier på *Ἰωνες* og *Αἰολεῖς* har jeg set et sted, men jeg har desværre ikke kunnet komme i tanke om referencen.
- ¹² Puhvel 1997, 265-266.
- ¹³ West 2004.
- ¹⁴ Bryce 2005, 129-130.
- ¹⁵ Drews 1993a, 106-113.
- ¹⁶ Dansk oversættelse: Holt 1951, 75-123. Sammenfatning i Bryce 2005, 192-197.
- ¹⁷ Friedrich 1930, 89.
- ¹⁸ Latacz 2005, 145-146 + n. 167.
- ¹⁹ Hawkins & Easton 1996; Latacz 2005, 71-97.
- ²⁰ Watkins 1986.
- ²¹ Yabukovich 2008, 145-171.
- ²² Beekes 2003a, 44-45.
- ²³ FGrH 765 F 15 ap. Strabon 12.8.3.
- ²⁴ Bryce 2005, 124-127. *Ἄσšūwa* er sandsynligvis det, der er blevet til græsk *Ἄσια*, der fra at betegne et område i det vestlige Lilleasien kommer til at betegne hele Asien. En Linear B-tavle fra Pylos nævner en gudinde ved navn *po-ti-ni-ja a-si-wi-ja*, dvs. *Potnia Aswiā*, "den Aswiske Frue" med bevaret *w*, se Morris 2001.
- ²⁵ Brown 2004. Han avleder navnet av et luvisk **āpala* "fælde, snare". Navnet henviser altså til Apollons rolle som jagtgud.
- ²⁶ Burkert 1977, 225-233.
- ²⁷ Er det i virkeligheden en forskrivelse for eller variant av Solymoi, et lykisk folk, der optræder i *Iliaden* (6.184, 6.204)?
- ²⁸ Kretschmer 1924.
- ²⁹ Bryce 2005, 290 + n. 190. Gurbey 2002 formoder derimod Muwattalli 2.
- ³⁰ Således Forrer 1924.
- ³¹ Bryce 2005, 224.
- ³² Niemeyer 2007, 80 + n. 495.
- ³³ Bryce 1985, 15.
- ³⁴ Starke 1997, 450-454; Hawkins 1998, 17; Niemeier 2007, 79; Yabukovich 2008, 104.
- ³⁵ I litteraturen bliver navnet ofte skrevet *Piyama-Radu*, men eftersom anatolske ord ikke kan begynde med *r*, må det navnet deles *Piyam-Aradu*. Jf. Yabukovich 2008, 124.
- ³⁶ Morris 1989, 532. Laroche 1972, 126 n. 32, og Starke 1997, 456-458, sætter derimod Priamos' sammen med det luviske navn *¹Pa-ri-ya-mu-u-wa-aš*, "særdeles modig" (CTH 678).
- ³⁷ Brown 2004, 247. Et oprindeligt *e* synes der i hvert fald at have været i *Apaša*, jf. lydsk *Artimus ibšimsis* "den ephesiske Artemis" (i flere indskrifter).
- ³⁸ Sommer 1932, 372. Kileskriften, som den anvendes av hittitterne, er dog ikke entydig på dette punkt. Det er en stavelsesskrift med tegn for både konsonant + vokal og vokal + konsonant, i enkelte tilfælde også konsonant + vokal + konsonant. Det er derfor ret almindeligt at den samme vokal bliver betegnet to gange, uden at det siger noget om vokalens længde, f.eks. *^ma-la-ak-ša-an-du-uš* = *Alakšanduš* (nom.sing.). Det interessante er den unødvendige dobbeltbetegnelse, "pleneskrivning", av en vokal, f.eks. *la-a-man* "navn", *ú-i-da-a-ar* "vand". Det er omdiskuteret, om der er tale om vokallængde, accent eller blot inkonsekvens.
- ³⁹ Jf. luvisk **Massan-āradu* > græsk-karisk *Μασσανώραδος* (med Yakubovicz 2008, 114-115).
- ⁴⁰ Karisk, der må antages at nedstamme direkte fra det sprog, der taltes i Arzawa, lod regelmæssigt et ældre *tw* blive til *tb*: *tbe-š-* "satte" = luvisk *tuwe-*; måske er den oprindelige form av dette navn derfor **Atwā* (jf. også Sommer 1932, 372). På den nærtbeslægtede lykiske dialekt bliver *tw* til *kb*, jf. *tuwatar* > *kbatra* "datter", **twi-* > *kbi-* "to" (jf. Popko 2008, 99-100).
- ⁴¹ Apollodoros, Bibl. 2.6.
- ⁴² Dares, *De excidio Troiae historiae* 4-5. Teksten giver sig ud for at være Cornelius Nepos' sammenfatning av phrygeren Dares' førhomeriske (!) skildring av Trojas fald, men stilen viser, at teksten er avfattet i senantikken. Tidligeste omtale av Dares' epos er hos Ailian, *Varia historia* 11.2 (omkr. 200 e.Kr.).
- ⁴³ Bryce 1985.
- ⁴⁴ Hawkins 1998, 19; Bryce 2005, 306.
- ⁴⁵ Bryce 2005, 304-306.
- ⁴⁶ Dette ords *w* er bevidnet i en glosse hos Hesych *βέλα· ἡλίος, καὶ ἀργή, ὑπὸ Λακίωνων* (med *β* for [*w*]).

Fra Hatti til Homer: Trojanske helte i hittitiske arkiver

⁴⁷ Skutsch 1987, West 2007, 227-232.

⁴⁸ Homer har ca. 50 gange forbindelsen "Phoibos Apollon", men tilskriver alligevel aldrig Apollon nogen som helst solegenskaber. Den første eksplicitte identifikation av Apollon og Helios findes i Euripides' *Phaethon*, fr. 781.11-13 Nauck: ὦ καλλιφεγγές Ἥλι', ὡς μ' ἀπώλεσας | καὶ τόνδ' Ἀπόλλων δ' ἐν βροστοῖς ὀρθῶς καλεῖ, | ὅστις τὰ σιγῶντ' ὀνόματ' οἶδε δαιμόνων.

⁴⁹ Watkins 1995, 148-149.

⁵⁰ Watkins 1995, 144-151; Hajnal 2003, 48-54.

⁵¹ West 1997, 334-346.

⁵² Kritik i Drews 1993a, 48-72.

⁵³ Drews 1993a.

⁵⁴ Bryce 2005, 343-345.

⁵⁵ Hinge 2005, 101-102.

⁵⁶ West 1988, 163-165; Hinge 2006, 39-45.

⁵⁷ Λυδός kommer formentlig en lydisk form av **luwīya*- "luvier", men har muligvis ikke betegnet folket, men det landskab, som de tog i deres besiddelse, jf. Beekes 2003b.

⁵⁸ Herodot oplyser, at lyderne oprindelig hed Μήιονες (1.7.3.), og Hipponax, der strør om sig med lydiske ord, bruger adverbiet Μηρονιστί til at betegne det lydiske sprog (fr. 3a West).

⁵⁹ Drews 1993b.

⁶⁰ Beekes 2003a, 10-24. Skepsis i Yakubovicz 2008, 144.

⁶¹ Ross 2005.

⁶² Æolernavnet forekommer ikke hos Homer, men Hesiod taler om, hvordan hans fader i sin tid forlod Κύμην Αἰολίδα (*Op.* 636).

⁶³ Den hittitiske kronologi er et vanskeligt puslespil, der bygger på sammenligninger med den ægyptiske kronologi. De angivne regeringsår er, i det store og hele, taget fra Bryce 2005.